कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको अध्ययन

विनिता श्रेष्ठ

परीक्षा क्रमाङ्क : २४०००३९

त्रि.वि. दर्ता क्रमाङ्क : ९-२-९३०-२१-२०११

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षाअन्तर्गत

स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको नेपा.शि. ५९८

पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ

प्रस्तुत

शोधपत्र

२०७६/२०१९

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

सप्तगण्डकी बहुमुखी क्याम्पस

भरतपुर, चितवन

प्रतिबद्धता पत्र

‘ कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको निबन्धलेखन क्षमताको अध्ययन’ शीर्षकमा शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा उपयोगमा ल्याइएका शोध प्रतिवेदनभित्रका सामग्रीहरू नितान्त मौलिक हुन् । प्रस्तुत शोधपत्रमा आवश्यकताअनुसार स्रोत खुलाएर वाक्यांश तथा वाक्यहरू साभार गरिएको छ । यस शोधपत्रका अंश अन्य प्रयोजनका लागि उपयोग र प्रकाशनमा आएका छैनन् । अतः यो शोधपत्र नितान्त मौलिक भएको प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछु ।

....

शोधार्थी

विनिता श्रेष्ठ

मिति : २०७६/०२/०५

20-05-2019

शोधनिर्देशकको सिफारिसपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली भाषा शिक्षा विभाग स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षकी छात्रा विनिता श्रेष्ठले 'कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको अध्ययन' शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशनमा रहेर तयार पार्नुभएको हो । निकै परिश्रमपूर्वक तयार पारिएको यस शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

....

उपप्रा. बलराम शिवाकोटी

शोधनिर्देशक

मिति : २०७६/०२/०८

22-05-2019

स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली भाषा शिक्षा विभाग स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षकी छात्रा विनिता श्रेष्ठले ‘कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको निबन्धलेखन क्षमताको अध्ययन’ शीर्षकमा तयार गरिएको यो शोधपत्र स्नातकोत्तर उपाधिका लागि उचित ठहरिएकाले स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

१.	उपप्रा.बलराम शिवाकोटी (विभागीय प्रमुख)	....
२.	(शोधविशेषज्ञ)	....
३.	उपप्रा. बलराम शिवाकोटी (शोधनिर्देशक)	....

मिति : २०७६/०१/

20-05-2019

कृतज्ञताज्ञापन

शोधकार्य व्यवस्थित लेखन कलाको महत्त्वपूर्ण कार्य हो । यो एक आफैंमा गहन र जटिल विषय हो । यो कार्य सम्पन्न गर्नका लागि कठोर परिश्रम तथा धैर्यको आवश्यकता पर्ने कुरा यस अनुसन्धानका क्रममा थाहा भएको छ । प्रस्तुत शोधपत्र मैले त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत नेपा.शि. ५९८ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ तयार पारेकी हुँ । शोधपत्रको लागि प्रस्तावना तयार गर्ने कार्यदेखि सामग्री निर्माण, तथ्याङ्क सङ्कलन, विश्लेषण तथा परिमार्जन गरी अन्तिम रूप दिनका निम्ति आफ्नो अमूल्य समय खर्चेर मलाई समय दिनुहुने शोधनिर्देशक तथा विभागीय प्रमुख श्रद्धेय गुरु उपप्रा. बलराम शिवाकोटीप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । उहाँको निरन्तर उत्साहवर्द्धक प्रेरणा, कुशल निर्देशन तथा महत्त्वपूर्ण सुझाउको कारण यो अध्ययन सार्थक भएकाले यसको प्रथम श्रेय उहाँलाई नै दिँदै हार्दिक आभार समेत व्यक्त गर्न चाहन्छु ।

प्रस्तुत शोधपत्रका लागि समयमा नै मेरो शोधप्रस्ताव स्वीकार गरी अध्ययन कार्य थालनी गर्न सहयोग पुऱ्याउने विभागीय प्रमुख उपप्रा. बलराम शिवाकोटी लगायत समस्त नेपाली भाषा शिक्षा विभागप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । मेरो अध्ययनलाई आजको अवस्थासम्म पुऱ्याउन सदैव स्नेह, आशीर्वाद, सुझाउ, सल्लाह र आवश्यक सहयोग गर्ने मेरा अजी, आमा, बुवा, दाजु, भाउजू र भाइप्रति म आजीवन ऋणी छु ।

प्रस्तुत अध्ययनका क्रममा विभिन्न विद्वान्हरूका विचार र भनाइहरूले अनुसन्धानमा सहजता प्राप्त भएकाले उहाँहरूप्रति समेत हार्दिक आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु । प्रस्तुत शोधपत्रको लागि आवश्यक तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने क्रममा सहयोग पुऱ्याउनु हुने सम्बन्धित विद्यालयहरूका प्रधानाध्यापकहरू, शिक्षकहरू तथा विद्यार्थीहरूलाई विशेष रूपमा धन्यवाद दिन चाहन्छु । प्रस्तुत शोधपत्रलाई पूर्ण आकार दिनका लागि मेरा आदरणीय गुरुवर्ग, आफन्तजन, इष्टमित्र तथा साथीहरूबाट प्राप्त सल्लाह, सुझाउ र हौसलाले महत्त्वपूर्ण सहयोग प्राप्त भयो । यसका लागि म उहाँहरूप्रति हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु । अध्ययन, अनुसन्धान, विश्लेषण तथा प्राविधिक पक्षका सम्बन्धमा यसमा केही कमी-कमजोरी भएको भए त्यसलाई विनम्रतापूर्वक स्वीकार गर्दछु । शोधपत्र टङ्कन गरी सहयोग पुऱ्याउनु भएकोमा 'जी' कम्प्युटर सेन्टर, कीर्तिपुरलाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु । अन्त्यमा प्रस्तुत शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली भाषा शिक्षा विभाग समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

विनिता श्रेष्ठ
नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
सप्तगण्डकी बहुमुखी क्याम्पस
भरतपुर, चितवन

शोधसार

प्रस्तुत शोधकार्य 'कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको अध्ययन' शीर्षकमा प्रयुक्त शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय, सप्तगण्डकी बहुमुखी क्याम्पस, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली शिक्षा विषयअन्तर्गत एम.एड्. द्वितीय तहको पाठ्यांश नेपा.शि. ५९८ को प्रयोजनका निम्ति तयार गरिएको छ । यस शोधकार्यको मुख्य उद्देश्य चितवन जिल्लाका कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको निबन्धलेखन क्षमताको पहिचान गर्नु, विद्यालयको प्रकृतिका आधारमा विद्यार्थीहरूको निबन्धलेखन क्षमताको स्थिति पहिल्याउनु र लैङ्गिकताका आधारमा विद्यार्थीहरूको निबन्धलेखन क्षमताका स्थिति पहिचान गर्नु रहेको छ ।

प्रस्तुत अध्ययनमा निबन्ध लेखनसम्बन्धी सैद्धान्तिक अध्ययनका लागि विभिन्न लेख, रचना, निबन्धसम्बन्धी पुस्तकहरू, सन्दर्भसामग्री यसअघि तयार भएका शोधहरू अध्ययन गरी द्वितीयक स्रोतबाट सामग्री सङ्कलन गरिएको छ । यस अध्ययनका लागि क्षेत्रीय अध्ययन विधि प्रयोग गरिएको छ । यस अध्ययन विधिअन्तर्गत सामग्री सङ्कलनका क्रममा शोधार्थी स्वयम् उपस्थित भई चितवन जिल्लाका कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूलाई जनसङ्ख्याको रूपमा लिइएको छ, जसमा सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका छात्र/छात्रालाई समावेश गरिएको छ ।

यस विधिमा सम्पूर्ण जनसङ्ख्या मध्येबाट प्रतिनिधित्व हुने गरी नमुना जनसङ्ख्या १०० जना छनोट गरी चितवन जिल्लाका विभिन्न सामुदायिक पाँच र संस्थागत पाँच गरी प्रत्येक विद्यालयका दश/दश जना विद्यार्थीलाई नमुना जनसङ्ख्याको रूपमा छनोट गरिएको छ । प्रत्येक विद्यालयका दश/दश जना विद्यार्थीमध्ये पाँच/पाँच जना छात्रा र छात्रलाई लिइएको छ ।

प्रस्तुत शोधकार्यको निष्कर्षलाई निम्नानुसार बुँदागत रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ :

(क) समग्रताका आधारमा विद्यार्थीहरूको निबन्धलेखन क्षमताको मूल्याङ्कन गर्दा विद्यार्थीहरूले प्राप्त गरेको प्राप्ताङ्कको मध्यमान १५.४१ रहेको छ । मध्यमानभन्दा माथि ५५ प्रतिशत, मध्यमानभन्दा तल अङ्क ल्याउने विद्यार्थी ४५ प्रतिशत र मानक विचलन ४.०२ रहेको देखिन्छ । प्रस्तुत

तथ्याङ्कको आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको निबन्धलेखन क्षमता राम्रो रहेको देखिन्छ ।

(ख) विद्यालय प्रकृतिका आधारमा हेर्दा सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरू प्राप्त गरेको मध्यमान १५.१६ रहेको छ भने संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको प्राप्त गरेको मध्यमान १५.६६ रहेको छ । मध्यमानभन्दा बढी अङ्क ल्याउने सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थी ४४ प्रतिशत देखिन्छ भने मध्यमानभन्दा कम ५६ प्रतिशत देखिन्छ । त्यसैगरी संस्थागत विद्यालयको मध्यमानभन्दा माथि ६६ प्रतिशत र मध्यमानभन्दा तल ३४ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । अतः माथिको नतिजाको आधारमा विश्लेषण गर्दा सामुदायिक विद्यालयको तुलना संस्थागत विद्यालयको निबन्धलेखन क्षमता राम्रो रहेको देखिन्छ ।

(ग) लैङ्गिकताका आधारमा छात्रा विद्यार्थीहरूको निबन्धलेखन क्षमताको मूल्याङ्कन गर्दा छात्रा विद्यार्थीहरूले प्राप्त गरेको मध्यमान १५.१२ रहेको छ । मध्यमानभन्दा माथि अङ्क ल्याउने छात्रा विद्यार्थी ४४ प्रतिशत र मध्यमानभन्दा तल अङ्क ल्याउने ५६ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । त्यसैगरी छात्रा विद्यार्थीहरूले प्राप्त गरेको माध्यमान १६.१८ रहेको छ । मध्यमानभन्दा माथि अङ्क ल्याउने छात्र विद्यार्थी ५० प्रतिशत र मध्यमानभन्दा तल अङ्क ल्याउने छात्रा विद्यार्थीहरू पनि ५० प्रतिशत नै रहेको देखिन्छ । प्रस्तुत तथ्याङ्कको आधारमा छात्रहरूको तुलनामा छात्राहरूको निबन्धलेखन क्षमता राम्रो रहेको देखिन्छ ।

विषयसूची

पृष्ठ

अध्याय एक

शोधपरिचय

अध्याय एक : शोधपरिचय

१.१ पृष्ठभूमि १

१.२ समस्याकथन २

१.३ उद्देश्य ३

१.४ सान्दर्भिकता र उपादेयता ३

१.५ शोधको सीमाङ्कन ४

अध्याय दुई : पूर्वकार्यको समीक्षा र सैद्धान्तिक अवधारणा

२.१ पूर्वकार्यको समीक्षा ५

२.१.१ पुस्तक तथा सन्दर्भ सामग्रीको पूर्वकार्यको समीक्षा ५

२.१.२ पूर्वकार्यको समीक्षाको महत्त्व ७

२.२ सैद्धान्तिक अवधारणा १२

२.२.१ अभिव्यक्ति कलाको परिचय १३

२.२.२ लेखनका प्रकार १३

२.२.३ लेखाइ सीपका कार्यकलाप १५

२.२.४ निबन्ध लेखनको परिचय १६

२.२.५ निबन्धका प्रकार १६

२.२.६ निबन्धको ढाँचा वा स्वरूप १७

२.२.७ निबन्ध लेखनमा ध्यान दिनुपर्ने पक्षहरू १८

२.२.८ निबन्ध शिक्षणको आवश्यकता र प्रयोजन १९

अध्याय तीन : अध्ययन विधि र प्रक्रिया

३.१ अध्ययन विधि २१

३.२ अध्ययन प्रक्रिया २१

३.२.१ जनसङ्ख्याको पहिचान २१
३.२.२ नमुना छनोट पद्धति र नमुना जनसङ्ख्या २२
३.३ सामग्री सङ्कलनका स्रोत २२
३.३.१ प्राथमिक स्रोत २२
३.३.२ द्वितीयक स्रोत २२
३.४ पूर्वपरीक्षण २२
३.५ तथ्याङ्कको विश्लेषण २३
३.६ शोधपत्रको रूपरेखा २३

अध्याय चार : व्याख्या र विश्लेषण

४.१ प्राप्ताङ्कका आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति २५
४.२ मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति २७
४.३ विद्यालयको प्रकृतिका आधारमा निबन्ध लेखन क्षमताको अध्ययन २८
४.३.१ सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति २९
४.३.१.१ प्राप्ताङ्कको आधारमा सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति २९
४.३.१.२ मध्यमान, मानक विचलन र प्रतिशतका आधारमा सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन स्थिति ३०
४.३.२ संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति ३२
४.३.२.१ प्राप्ताङ्कका आधारमा संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता ३२
४.३.२.२ मध्यमान, मानक विचलन र प्रतिशतका आधारमा संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति ३३
४.४ सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको तुलनात्मक स्थिति ३५
४.४.१ प्राप्ताङ्कका आधारमा सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको तुलनात्मक स्थिति ३५

४.४.२ मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको तुलनात्मक स्थिति ३७
४.६ लैङ्गिकताका आधारमा निबन्ध लेखन क्षमताको अध्ययन ३९
४.६.१ छात्र विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति ४०
४.६.१.१ प्राप्ताङ्कका आधारमा छात्र विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति ४०
४.६.१.२ मध्यमान, प्रतिशत र मानक विचलनका आधारमा छात्र विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति ४२
४.६.२ छात्रा विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति ४३
४.६.२.१ प्राप्ताङ्कका आधारमा छात्रा विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति ४३
४.६.२.२ मध्यमान, प्रतिशत र मानक विचलनका आधारमा छात्रा विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति ४५
४.६.३ छात्र र छात्रा विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको तुलनात्मक स्थिति ४६
४.६.३.१ प्राप्ताङ्कका आधारमा छात्र र छात्रा विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको तुलनात्मक स्थिति ४६
४.६.३.२ मध्यमान, प्रतिशत र मानक विचलनका आधारमा छात्र र छात्रा विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको तुलनात्मक स्थिति ४९

अध्याय पाँच : सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता
५.१ सारांश ५२
५.२ निष्कर्ष ५३
५.३ उपयोगिता ५५
सन्दर्भसामग्री सूची
परिशिष्ट
व्यक्तिवृत्त

तालिका सूची

		पृष्ठ
१.	प्राप्ताङ्कको आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको निबन्धलेखन क्षमताको स्थिति	25
२.	मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको निबन्धलेखन क्षमताको स्थिति	27
३.	प्राप्ताङ्कको आधारमा सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको निबन्धलेखन क्षमता	30
४.	मध्यमान, मानक विचलन र प्रतिशतका आधारमा सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको निबन्धलेखन क्षमता	32
५.	प्राप्ताङ्कका आधारमा संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको निबन्धलेखन क्षमता	34
६.	मध्यमान, मानक, विचलन र प्रतिशतका आधारमा संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको निबन्धलेखन क्षमता	36
७.	प्राप्ताङ्कको आधारमा सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको निबन्धलेखन क्षमताको तुलनात्मक स्थिति	38
८.	सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको निबन्धलेखन क्षमताको तुलना	40
९.	प्राप्ताङ्कका आधारमा छात्र विद्यार्थीहरूले निबन्धलेखन क्षमता	44
१०.	मध्यमान, प्रतिशत र मानक विचलनका आधारमा छात्र विद्यार्थीहरू निबन्धलेखन क्षमता	46
११.	प्राप्ताङ्कका आधारमा छात्रा विद्यार्थीहरूको निबन्धलेखन क्षमता	48
१२.	मध्यमान, मानक विचलन र प्रतिशतका आधारमा छात्रा विद्यार्थीहरूको निबन्धलेखन क्षमता	50
१३.	प्राप्ताङ्कका आधारमा छात्र र छात्रा विद्यार्थीहरूले निबन्धलेखन क्षमताको तुलनात्मक स्थिति	52
१४.	मध्यमान, प्रतिशत र मानक विचलनका आधारमा छात्र र छात्रा विद्यार्थीहरूको निबन्धलेखन क्षमताको तुलनात्मक स्थिति	54

स्तम्भ चित्रसूची

पृष्ठ

१. प्राप्ताङ्कको आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूले निबन्धलेखन क्षमता 26

२. मध्यमानका आधारमा समग्र विद्याथीहरूको निबन्धलेखन क्षमता 28

३. प्राप्ताङ्कको आधारमा सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको क्षमता (प्रतिशतमा) 31

४. मध्यमानका आधारमा सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको निबन्धलेखन क्षमता 33

५. प्राप्ताङ्कका आधारमा संस्थागत विद्यालयको निबन्धलेखन क्षमता 35

६. मध्यमान, मानक विचलन र प्रतिशतका आधारमा विद्यार्थीहरूको निबन्धलेखन क्षमता 37

७. प्राप्ताङ्कको आधारमा सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको तुलनात्मक स्थिति (प्रतिशतमा) 39

८. सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको निबन्धलेखन क्षमताको तुलना 41

९. प्राप्ताङ्कको आधारमा छात्रा विद्यार्थीहरूको निबन्धलेखन क्षमता 45

१०. मध्यमान, प्रतिशत र मानक विचलनका आधारमा छात्र विद्यार्थीहरूको निबन्धलेखन क्षमता 47

११. प्राप्ताङ्कका आधारमा छात्रा विद्यार्थीहरूको निबन्धलेखन क्षमता 49

१२. मध्यमान, मानक विचलन र प्रतिशतका आधारमा छात्रा विद्यार्थी निबन्धलेखन क्षमता 51

१३. प्राप्ताङ्कका आधारमा छात्र र छात्रा विद्यार्थीहरूको निबन्धलेखन क्षमताको तुलनात्मक स्थिति 53

१४. छात्रा र छात्र विद्यार्थीहरूको निबन्धलेखन क्षमताको तुलना 55